

การสังเคราะห์พุทธธรรมกับความเป็นพลเมือง: เส้นทางสู่การพัฒนา
ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์
Synthesizing Buddhist Principles into Citizenship: A Pathway toward
the Development of a Mature Democracy

¹ปรมต วรรณบวร

Poramat Wanabaworn

Email: poramat.w@ru.ac.th

Received: January 29, 2026 Revised: February 25, 2026 Accepted: February 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์ความสัมพันธ์และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยมุ่งเน้นการสร้างรากฐานทางจิตวิญญาณควบคู่ไปกับโครงสร้างทางการเมือง ผลการศึกษาพบว่า หลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย 4 ประการ ได้แก่ อำนาจอธิปไตยของปวงชน เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ มีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับหลักพุทธธรรม โดยเสรีภาพ ต้องกำกับด้วยปัญญาและความรับผิดชอบ (ธรรมาธิปไตย) ความเสมอภาคขึ้นอยู่กับกฎแห่งกรรม และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ผู้เขียนได้นำเสนอหลักธรรมสำคัญ 2 ประการเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน ได้แก่ (1) สาราณียธรรม 6 ซึ่งเน้นการสร้างสามัคคี การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการเคารพกฎกติกาที่เสมอภาค เพื่อลดความขัดแย้งในสังคม และ (2) อปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อความไม่เสื่อมแห่งหมู่คณะ เน้นการมีส่วนร่วมผ่านการประชุม การยึดมั่นในหลักนิติธรรม ไม่บัญญัติหรือลบล้างกฎหมายตามอำเภอใจ และการเคารพสิทธิมนุษยชน การสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับวิถีประชาธิปไตยจะช่วยหล่อหลอมให้เกิดพลเมืองคุณภาพที่มีเหตุผล มีจิตสาธารณะ และปราศจากอคติ ซึ่งเป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะยกระดับประชาธิปไตยจากเพียงรูปแบบภายนอก ให้กลายเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางการเมืองที่สมบูรณ์และนำมาซึ่งสันติสุขอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: พุทธธรรม; ความเป็นพลเมือง; ประชาธิปไตย; สาราณียธรรม; อปริหานิยธรรม

ABSTRACT

This academic article aims to synthesize the relationship between democratic citizenship and the application of Buddhist principles, with a focus on fostering spiritual foundations alongside political structures. The study reveals that the four fundamental principles of democracy namely popular sovereignty, liberty, equality, and fraternity are profoundly consistent with Buddhist teachings. Liberty, in this context, must be guided by wisdom and responsibility (dhammādhipateyya), while equality is grounded in the law of karma and the inherent dignity of human beings. The author proposes two key Buddhist principles for the sustainable development of democracy. First, the Six Principles of

¹ ดร., อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง; Dr., Lecturer at the Graduate School, Ramkhamhaeng University

Cordiality (Sāraṇīyadhamma), which emphasize the cultivation of social harmony, constructive communication, and respect for fair and shared rules, thereby helping to reduce social conflict. Second, the Seven Conditions of Non-decline (Aparihāniyadhamma), which serve as principles for the stability and continuity of the community. These stress participatory decision-making through regular assemblies, adherence to the rule of law, refraining from arbitrary legislation or the abolition of established rules, and respect for human rights. The synthesis indicates that integrating Buddhist principles into democratic practices can nurture high-quality citizens who are rational, possess a strong sense of public-mindedness, and are free from bias. These qualities are decisive factors in elevating democracy from a mere external political form into a way of life and a political culture that is complete, ultimately leading to genuine and lasting peace.

Keywords: Buddhist Principles; Citizenship; Democracy; Sāraṇīyadhamma; Aparihāniyadhamma

บทนำ

เนื่องจากคุณธรรม เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสภาพสังคมที่ถือกันว่าเป็นสังคมที่ดีงาม อีกทั้งการกระทำด้วยสำนึกของความเป็นมนุษย์ ที่จะสามารถใช้ความถูกต้องและความชอบธรรมเป็นหลักในการดำเนินงานที่เป็นประโยชน์ส่วนรวม จะทำให้คุณธรรมกลายเป็นบรรทัดฐานทางการเมือง กลายเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่คอยกำหนดมิให้มีการละเมิดศีลธรรมทางการเมืองนั่นเอง ดังแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543, หน้า 4) ที่กล่าวว่า ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดีด้วย ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลวด้วย เพราะว่า คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน เหตุนี้จึงเห็นได้ว่า คุณธรรมไม่สามารถแยกตัวออกจากวิถีชีวิตประชาธิปไตยได้เพราะได้มีการกำหนดแนวทางวิถีชีวิตที่สัมพันธ์สอดคล้องกันนั่นเอง ในขณะที่ความมีคุณธรรมปฏิเสธไม่ได้ว่า คือการที่ผู้หนึ่งรู้และเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำไปปฏิบัติไปในทางที่ดีได้ด้วย นั่นคือ ถ้าบุคคลใดสามารถเข้าใจในหลักธรรมที่สอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตยอย่างละเอียดและยึดถือนำไปปฏิบัติให้เป็นจริงได้ จะสามารถขัดเกลาให้บุคคลนั้นมีคุณลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงได้ด้วยนั่นเอง

ในที่นี่ผู้เขียนใคร่ขอแนะนำหลักธรรมที่เป็นเครื่องชี้นำในการดำเนินชีวิต ได้แก่ สาราณียธรรม 6 (ความสามัคคี) สาราณียธรรม 6 มีคุณประโยชน์ในการสร้างความกลมเกลียว ลดการวิวาท และทำให้คนในสังคมหรือหมู่คณะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และผู้เขียนขอแนะนำอีกหลักธรรม คือ อปริหานิยธรรม 7 (การประชุม) ถือเป็นธรรมอันเป็นเหตุแห่งความไม่เสื่อม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตยให้ยั่งยืนและเข้มแข็ง โดยมีประโยชน์หลักต่อการพัฒนาบ้านเมือง ดังนี้ (1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ (2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ (3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ยึดหลักนิติธรรม) (4) เคารพนับถือและรับฟังผู้ใหญ่ (ผู้อาวุโส/ผู้มีประสบการณ์) (5) ไม่ชมเชยลักพาสตรี (เคารพสิทธิสตรีและสิทธิมนุษยชน) (6) เคารพบูชาศาสนสถานและรักษาวัฒนธรรม คือการรักษาจารีตประเพณีและคุณค่าทางจิตใจอันดีงามของสังคม และ (7) จัดการอารักขาและทำนุบำรุงผู้ทรงศีล (ปัญญาชน/ผู้นำทางจิตวิญญาณ)

สำหรับประชาธิปไตย (Democracy) ถือเป็นระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่งที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในแทบทุกประเทศรวมถึงประเทศไทย ทั้งนี้คำว่าประชาธิปไตย ถูกนิยามไว้หลากหลายและแตกต่างกันไปตามแต่บริบทของผู้ให้จำกัดความ มีการกล่าวว่า ประชาธิปไตยนั้นเกิดขึ้นในสมัยกรีก แต่ประชาธิปไตย

ในสมัยกรีกมีลักษณะมีลักษณะแตกต่างจากประชาธิปไตยสมัยปัจจุบัน ได้มีนักวิชาการบางท่าน เช่น ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555, หน้า 56) กล่าวโดยรวมว่า ผู้ที่มีความประชาธิปไตย ควรมีลักษณะในแต่ละด้าน ดังนี้ (1) รับผิดชอบตนเองและพึ่งตนเองได้ (2) เคารพสิทธิผู้อื่น (3) เคารพความแตกต่าง (4) เคารพหลักความเสมอภาค (5) เคารพกติกา และ (6) รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม

ในขณะที่ คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี (2545) กล่าวถึงคุณสมบัติความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 6 ประการ ดังนี้ (1) พึ่งตนเองและรับผิดชอบต่อตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ (2) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (3) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟังและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง (4) เคารพหลักการความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง (5) เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย (6) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ดังนั้น ระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นย้ำว่าความสำเร็จของระบบนี้ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนสถานะจากประชาชนทั่วไปให้กลายเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีจิตสำนึกสาธารณะ และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน เนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ หลักการพื้นฐาน เช่น อำนาจอธิปไตย ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพ ไปจนถึงบทบาทหน้าที่ตามกฎหมายและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์ถึง วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ที่ต้องอาศัยการประนีประนอมและการเคารพความเห็นต่างเพื่อสร้างสังคมที่สงบสุข การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝัง จิตวิญญาณประชาธิปไตย เพื่อให้ทุกคนตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองอย่างแท้จริง ทั้งหมดนี้สะท้อนว่าประชาธิปไตยที่ยั่งยืนไม่ได้เกิดจากเพียงโครงสร้างรัฐ แต่เกิดจาก พลังของพลเมือง ที่กระตือรือร้นและมีระเบียบวินัยในวิถีชีวิตประจำวัน

แนวคิดประชาธิปไตยและพลเมือง

ประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่และให้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทุกคนในการกำหนดทิศทางของประเทศ โดยมีพลเมืองเป็นรากฐานสำคัญที่แตกต่างจากคำว่าประชาชนทั่วไปตรงที่มีความกระตือรือร้นในการรักษาสิทธิต่าง ๆ ของตนและมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขัน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562). คำว่าพลเมืองมีความหมายเชิงลึกคือ กำลังของเมือง (พล + เมือง) ซึ่งหมายถึงผู้ที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ การปกครอง และอิทธิพลต่อรัฐ พลเมืองที่ดีในวิถีประชาธิปไตยต้องยึดมั่นในหลักศีลธรรม มีหลักการทางประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต และพร้อมจะทำหน้าที่ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม การเปลี่ยนประชาชนคนธรรมดาให้กลายเป็นพลเมืองที่มีสิทธิ์กำหนดอนาคตตนเองจึงเป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยประสบความสำเร็จและยั่งยืนอย่างแท้จริง (กรณีรัฐ ระเบียบทุกซ์, 2563)

คุณลักษณะสำคัญของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยประกอบด้วยหลักพื้นฐานสามประการคือการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน การเคารพสิทธิเสรีภาพและกฎกติกาที่ยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม พลเมืองต้องยอมรับความแตกต่างหลากหลายในด้านอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อ และความคิดเห็นทางการเมือง โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นต่างจากตนเอง (กรณีรัฐ ระเบียบทุกซ์, 2563) นอกจากนี้ยังต้องยึดหลักเหตุผลในการดำเนินชีวิต รู้จักรับฟังผู้อื่นและไม่ติดังในความคิดของตนเองจนละเลยความถูกต้องหรือความเห็นของเสียงส่วนใหญ่ (พระครูอุดมเจติยารักษ์, 2561) การมีจิตสำนึกสาธารณะที่เห็น

แก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวถือเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมประชาธิปไตย พลเมืองที่ดีต้องไม่เพิกเฉยต่อความไม่ถูกต้องหรือการทุจริต และพร้อมจะปกป้องสิทธิของทั้งตนเองและผู้อื่น ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายอย่างเคร่งครัด

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองมีทั้งทางตรง เช่น การเข้าชื่อเสนอกฎหมาย การทำประชาพิจารณ์ หรือร่วมเวทีประชาคม และทางอ้อมผ่านการเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปใช้อำนาจแทนตนในระดับต่าง ๆ พลเมืองที่มีคุณภาพจะมีความเป็นอิสระชน ไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ และไม่ยอมรับการซื้อสิทธิ์ขายเสียงเพราะถือเป็นการด้อยค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ความเข้มแข็งของภาคพลเมืองจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำและทำให้สังคมเกิดความเป็นธรรม โดยที่สมาชิกทุกคนได้รับโอกาสและการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมาย (กรณีรัฐ ระเบียบทุกซ์, 2563) เมื่อพลเมืองมีความตระหนักในบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ สังคมไทยจะกลายเป็นสังคมพลเมืองที่เข้มแข็งและพัฒนาไปได้อย่างมั่นคง ทั้งนี้ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองจึงต้องเน้นที่กิจกรรมและการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดจิตวิญญาณประชาธิปไตยที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตประจำวัน

แนวคิดประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

ประชาธิปไตย มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกที่หมายถึงการปกครองโดยประชาชน โดยมีหัวใจสำคัญคืออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ซึ่งประชาชนทุกคนคือเจ้าของประเทศที่มีสิทธิเสรีภาพในการกำหนดทิศทางของชีวิตและรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของระบอบนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพียงแค่การมีกฎหมายที่ดี แต่ต้องอาศัยการเปลี่ยนประชาชนทั่วไปให้กลายเป็นพลเมือง (Citizen) หรือกำลังของเมืองที่มีความกระตือรือร้นในการรักษาสหิทธิของตน พลเมืองในวิถีประชาธิปไตยจะแตกต่างจากราษฎรทั่วไปตรงที่ความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งการใช้อำนาจทางตรงและการใช้อำนาจผ่านตัวแทน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562) เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการบริหารประเทศผ่านสถาบันนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ เพื่อประโยชน์สุขและอำนาจสูงสุดของประชาชนอย่างแท้จริง

แนวคิดประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต้องตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานสามประการ คือ การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน การเคารพสิทธิเสรีภาพภายใต้กฎหมายที่ยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม พลเมืองที่ดีต้องยึดมั่นในหลักเหตุผล รู้จักรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างโดยไม่ใช้ความรุนแรงและยอมรับในความหลากหลายทั้งด้านวิถีชีวิตและความเชื่อทางการเมือง นอกจากนี้ยังต้องยึดถือหลักความเสมอภาค ทั้งในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และโอกาส รวมถึงการใช้วิธีการตัดสินใจตามหลักเสียงข้างมากที่ต้องให้ความเคารพและคุ้มครองสิทธิของเสียงข้างน้อยควบคู่กันไปเสมอ การมีจิตสำนึกสาธารณะที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และไม่เพิกเฉยต่อความไม่ถูกต้องในสังคม จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนประเทศให้เกิดความสงบสุข (กรณีรัฐ ระเบียบทุกซ์, 2563)

ในมิติของการพัฒนา ประชาธิปไตยได้วิวัฒนาการจากระบอบตัวแทนไปสู่ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ที่พลเมืองมีบทบาทโดยตรงในการตรวจสอบและกำหนดนโยบายสาธารณะ การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองที่ผสมผสานความกระตือรือร้นเข้ากับการยอมรับอำนาจรัฐที่ชอบธรรม จะช่วยสร้างเสถียรภาพให้กับระบอบการปกครองได้อย่างยั่งยืน (พระครูอุดมเจติยารักษ์, 2561) พลเมืองต้องรู้จักทำหน้าที่ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด เช่น การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเสียภาษี และการไม่ร่วมมือกับการทุจริตทุกรูปแบบ เมื่อประชาชนตระหนักในบทบาทหน้าที่และมีจิตวิญญาณประชาธิปไตยที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตประจำวัน จะส่งผลให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมพลเมืองที่เข้มแข็งและสามารถพัฒนาประเทศชาติให้ก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงตลอดไป

การสังเคราะห์พุทธธรรมความเป็นพลเมืองสู่การพัฒนาประชาธิปไตย

พุทธธรรมกับความเป็นพลเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน เนื่องจากพุทธธรรมช่วยหล่อหลอมจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการเคารพผู้อื่น ขณะที่ความเป็นพลเมืองเน้นการมีส่วนร่วม การเคารพกติกา และการทำหน้าที่ต่อสังคม เมื่อทั้งสองมิติผสานกัน จะก่อให้เกิดพลเมืองที่มีคุณภาพ มีเหตุผล มีจิตสาธารณะ และยึดหลักนิติธรรม อันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยที่ได้เข้มแข็งเพียงเชิงโครงสร้าง แต่สมบูรณ์ในเชิงคุณค่า วัฒนธรรมทางการเมือง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม ในครั้งนี้ผู้เขียนได้สังเคราะห์ หลักธรรมะกับระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญ 4 ประการ และหลักธรรมะสนับสนุนกับระบอบประชาธิปไตย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักธรรมะกับระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญ 4 ประการ

1. อำนาจอธิปไตยของปวงชน อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศซึ่งเป็นของปวงชนชาวไทย โดยตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นแทนประชาชนผ่านทางรัฐสภา (นิติบัญญัติ) คณะรัฐมนตรี (บริหาร) และศาล (ตุลาการ) เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรมและประโยชน์ส่วนรวม โดยในปี 2569 นี้ ประชาชนยังมีบทบาทสำคัญในการแสดงออกถึงความเป็นเจ้าของอำนาจอผ่านกลไกประชาธิปไตย เช่น การร่วมลงประชามติเพื่อกำหนดทิศทางกฎหมายสูงสุดของประเทศ และการตรวจสอบการทำงานขององค์กรของรัฐอย่างต่อเนื่อง ผู้เขียนได้สรุปและเรียบเรียงอำนาจอธิปไตยของปวงชน มีใจความที่สำคัญ 3 ประการได้แก่

1.1 ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอ หลักการพื้นฐานที่สุดของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยคือการยอมรับว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน" ซึ่งหมายความว่าความชอบธรรมสูงสุดในการปกครองประเทศไม่ได้มาจากผู้มีบารมีหรือกลุ่มอำนาจอใด แต่มีรากฐานมาจากประชาชนทุกคนในฐานะเจ้าของประเทศ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 3 ได้บัญญัติรับรองไว้อย่างชัดเจนว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล แนวคิดนี้เป็นการยืนยันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของพลเมือง โดยรัฐมีหน้าที่ใช้อำนาจอเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน หากรัฐละเมิดเจตจำนงนี้ ประชาชนย่อมมีความชอบธรรมในการเรียกร้องสิทธิของตนคืน (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560; สถาบันพระปกเกล้า, 2563)

1.2 การเลือกตั้งผู้แทน เนื่องจากการให้ประชาชนทุกคนใช้อำนาจอปกครองโดยตรงเป็นเรื่องยากในทางปฏิบัติ กระบวนการ "การเลือกตั้ง" จึงเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายโอนอำนาจอจากเจ้าของอำนาจอ (ประชาชน) ไปสู่ผู้ใช้อำนาจอ (ผู้แทน) การเลือกตั้งไม่ใช่เพียงพิธีกรรม แต่เป็นกระบวนการที่สร้างความชอบธรรมทางการเมืองและสะท้อนเจตจำนงทั่วไปของสังคม ผู้แทนที่ได้รับเลือกจึงมีพันธะสัญญาประชาคม (Social Contract) ที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายที่ได้หาเสียงไว้และต้องยึดถือประโยชน์สาธารณะเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ การเลือกตั้งที่จะสะท้อนอำนาจอธิปไตยได้อย่างแท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสุจริต เทียงธรรม และเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมือง (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2562)

1.3 การตรวจสอบและถ่วงดุล อำนาจอธิปไตยของปวงชนไม่ได้สิ้นสุดลงเมื่อหย่อนบัตรเลือกตั้ง แต่ยังคงครอบคลุมถึงการตรวจสอบและถ่วงดุล เพื่อป้องกันการใช้อำนาจอในทางมิชอบ ในระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ จำเป็นต้องมีระบบตรวจสอบถ่วงดุลที่เข้มแข็ง ทั้งจากองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญและภาคประชาสังคม ประชาชนมีสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของรัฐ การตรวจสอบการทุจริต และการเข้าชื่อเพื่อเสนอกฎหมายหรือถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหากขาดคุณธรรมจริยธรรม การตรวจสอบนี้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ยืนยันว่าผู้แทนยังคงรับผิดชอบต่อเจ้าของอำนาจอที่แท้จริงอยู่ตลอดเวลา (บุญทวี ยีหมะ, 2564)

2. เสรีภาพ (Liberty) เสรีภาพในมิติของพุทธธรรมถือเป็นรากฐานสำคัญของการบ่มเพาะความเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ โดยเริ่มจากเสรีภาพภายใน หรือความหลุดพ้นทางปัญญา (ปัญญาวิมุตติ) ที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระจากการครอบงำของอคติ ความโลภ โกรธ และหลง เมื่อบุคคลมีจิตที่ตื่นรู้และเป็นอิสระ ย่อมนำไปสู่เสรีภาพภายนอก ในการแสดงออกทางกายและวาจาที่กำกับด้วย ศีล กล่าวคือ เป็นการใช้สิทธิเสรีภาพบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียน เคารพสิทธิของผู้อื่น และรู้จักรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้น ความสำคัญจึงอยู่ที่การยกระดับจาก เสรีภาพที่ทำตามอำเภอใจ ให้กลายเป็นเสรีภาพที่ประกอบด้วยปัญญาและความรับผิดชอบต่อ (ธรรมาธิปไตย) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองคุณภาพ ที่สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างเกื้อกูลและสันติสุข ผู้เขียนได้สรุปและเรียบเรียงการนำหลักเสรีภาพ ในทางพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริม ความเป็นพลเมือง สามารถอธิบายผ่าน 3 ประเด็นหลัก โดยเน้นที่การกำกับเสรีภาพด้วยปัญญาและความรับผิดชอบต่อ ดังนี้

2.1 สิทธิในการตัดสินใจ คือ เจตจำนงเสรีบนฐานของกฎแห่งกรรม ในทางพุทธธรรม “สิทธิในการตัดสินใจ” เชื่อมโยงโดยตรงกับหลัก กรรม และ เจตนา ซึ่งถือเป็นเจตจำนงเสรีของมนุษย์ในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง พุทธศาสนามองว่ามนุษย์เป็นเจ้าของการกระทำของตนเอง ดังนั้น พลเมืองย่อมมีอิสระในการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตและมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่เสรีภาพนี้มาพร้อมกับความรับผิดชอบต่ออย่างแยกไม่ออก การตัดสินใจที่ดีต้องไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสหรืออคติ 4 (ความลำเอียง เพราะรัก โกรธ กลัว หรือหลง) แต่ต้องประกอบด้วย ปัญญา เพื่อให้การตัดสินใจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและสังคมส่วนรวม การมีเสรีภาพในการตัดสินใจจึงมิใช่การทำตามใจชอบ แต่เป็นการใช้วิจารณญาณอย่างอิสระตามหลัก กาลามสูตร ที่ไม่เชื่อเพียงเพราะฟังตามกันมา แต่พิสูจน์ด้วยเหตุผลก่อนตัดสินใจเชื่อหรือลงมือทำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557 และ สุรพศ ทวีศักดิ์, 2565)

2.2 เสรีภาพทางความคิดและการพูด คือ สัมมาวาจาเพื่อการอยู่ร่วมกัน เสรีภาพทางความคิดเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งพุทธธรรมส่งเสริมให้เกิด ปัญญาวิมุตติ หรือความหลุดพ้นทางปัญญา คือ การคิดอย่างเป็นอิสระจากความครอบงำ อย่างไรก็ตาม เมื่อความคิดถูกถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูด พุทธธรรมจะเน้นหลัก สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) เป็นกรอบในการใช้เสรีภาพ พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยต้องมีเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์และแสดงออก แต่ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง (สัจจะ) มีประโยชน์ และถูกกาลเทศะ การใช้เสรีภาพในการพูดต้องไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น (อวิหิงสา) หรือสร้างความแตกแยก (สมานัตตา) การเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตามแนวพุทธจึงมุ่งเน้นการรับฟังด้วยใจที่เปิดกว้าง (ปรโตโฆสะ) เพื่อหาทางออกร่วมกันอย่างสันติ มากกว่าการใช้วาจาเพื่อเอาชนะคะคานหรือสร้างความเกลียดชัง (พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี และคณะ, 2564)

2.3 เสรีภาพในการนับถือศาสนา คือ ขันติธรรมและการไม่บังคับศรัทธา พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาอย่างสูงสุด โดยยึดหลัก เอหิปัสสโก (การเชิญชวนให้มาพิสูจน์) ปราศจากการบังคับขู่เข็ญหรือการล้าสุมอง พุทธธรรมมองว่าความจริงเป็นสิ่งที่สากลที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ และเน้นหลัก ขันติธรรม ต่อความเชื่อที่แตกต่างกัน ดังที่ปรากฏในพุทธจริยวัตรที่ทรงเคารพนักบวชลัทธิอื่น พลเมืองที่ดีจึงพึงเคารพในสิทธิเสรีภาพทางความเชื่อของเพื่อนร่วมสังคม ไม่ก้าวร้าวหรือดูหมิ่นศาสนาอื่น และรัฐพึงให้หลักประกันเสรีภาพนี้โดยไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อให้ศาสนิกชนของทุกศาสนาสามารถอยู่ร่วมกันได้ภายใต้กฎหมายเดียวกัน อันนำไปสู่สังคมพหุวัฒนธรรมที่เข้มแข็งและสงบสุข (ศรีบุญฤทธิ์ สังข์สิงห์, 2567 และ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2562, หน้า 9)

3. ความเสมอภาค (Equality) ความเสมอภาคในทางพุทธธรรมถือเป็นรากฐานทางจิตวิญญาณที่สำคัญของความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย โดยเน้นย้ำความจริงที่ว่ามนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ

ภายใต้กฎไตรลักษณ์และการเกิดแก่เจ็บตาย และวัดคุณค่าของคนด้วย “การกระทำ” มิใช่ชาติกำเนิด การตระหนักรู้นี้จะช่วยลดทิฐิมานะ ส่งเสริมให้พลเมืองเคารพศักดิ์ศรีและสิทธิของผู้อื่นอย่างแท้จริง นำไปสู่การอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจ ยอมรับความเห็นต่าง และปฏิบัติต่อกันด้วยความเสมอภาคภายใต้กติกาของสังคมประชาธิปไตย ผู้เขียนได้สรุปและเรียบเรียงการนำหลักความเสมอภาคในมิติของพุทธธรรม โดยแบ่งเป็น 3 มิติ ดังนี้

3.1 ความเท่าเทียมกันทางกฎหมาย พุทธธรรมได้วางรากฐานความคิดเรื่องความเสมอภาคผ่าน “กฎแห่งกรรม” ซึ่งเปรียบเสมือนกฎหมายสากลของธรรมชาติที่บังคับใช้อย่างเท่าเทียมกับมนุษย์ทุกคน โดยไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ หรือคนยากจน หากกระทำความผิดย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้นเสมอเหมือนกัน หลักการนี้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมในระบอบประชาธิปไตยที่เน้นย้ำว่า “ไม่มีใครอยู่เหนือกฎหมาย” พุทธศาสนาจึงสอนให้พลเมืองเคารพในกติกาและมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง โดยมองว่าความยุติธรรมเกิดจากการกระทำที่ประกอบด้วยกรรม ไม่ใช่อำนาจหรือสถานะทางสังคม (พระพรหมบัณฑิต, 2563)

3.2 โอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม พุทธธรรมปฏิเสธการแบ่งแยกชนชั้นวรรณะหรือชาติกำเนิดอย่างสิ้นเชิง โดยเน้นย้ำศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนเอง หลักคำสอนเรื่อง สัมมาอาชีวะ ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิและโอกาสในการประกอบอาชีพที่สุจริตเพื่อสร้างฐานะทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ หลัก สังคหวัตถุ 4 (โดยเฉพาะทานและสมานัตตตา) ยังเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำ ส่งเสริมการแบ่งปันทรัพยากรและการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ทำให้สมาชิกในสังคมมีโอกาสเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานและการยอมรับทางสังคมอย่างเสมอภาค มิใช่การผูกขาดโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (พระมหานพพล กนตสีโล และคณะ, 2565, หน้า 35-48)

3.3 ความเสมอภาคทางการเมือง พุทธศาสนาเน้นการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วมกันผ่านกระบวนการประชุมที่เรียกว่า อปรินิหาริยธรรม และกระบวนการลงมติแบบเยภยยสีกา (การถือเสียงข้างมากที่เป็นธรรม) ในสังฆกรรม ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม พลเมืองทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นและตรวจสอบความถูกต้องโดยยึดถือ ธรรม หรือความถูกต้องชอบธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) มากกว่าการยึดถือตัวบุคคลหรือเสียงข้างมากที่ขาดสติปัญญา การเมืองในมิติพุทธจึงให้ความสำคัญกับเสียงของปัจเจกบุคคลที่เสมอภาคกันในการร่วมสร้างประโยชน์สุขให้แก่ส่วนรวม (พระธรรมวชิรบัณฑิต, 2566)

4. ภราดรภาพ (Fraternity) ในระบอบประชาธิปไตย มิใช่เพียงหลักการทางการเมือง แต่คือจิตวิญญาณของการอยู่ร่วมกันที่สามารถบ่มเพาะให้เข้มแข็งได้ด้วย พุทธธรรม โดยอาศัยหลัก พรหมวิหาร 4 และ สังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้พลเมืองมองเพื่อนมนุษย์เป็นเพื่อนร่วมทุกข์มากกว่าศัตรูทางความคิด การนำหลักธรรมมาปรับใช้จะช่วยลดทอนความขัดแย้ง เปลี่ยนการมุ่งเอาชนะคะคานเป็นการพูดคุยด้วยปัญญาและการเคารพในศักดิ์ศรีของกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือรากฐานสำคัญที่จะเปลี่ยนประชากรให้เป็นพลเมืองคุณภาพ ผู้มีจิตสำนึกสาธารณะ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และพร้อมขับเคลื่อนประชาธิปไตยให้ดำเนินไปบนวิถีแห่งสันติสุขและความยั่งยืน ในมิติของพุทธธรรมผู้เขียนแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

4.1 ความสามัคคีในสังคม (Social Unity) ภราดรภาพในระบอบประชาธิปไตยมิใช่เพียงแค่การรวมกลุ่มทางการเมือง แต่คือรากฐานของ ความสามัคคี ที่ยึดโยงสมาชิกในสังคมเข้าด้วยกันอย่างแน่นแฟ้น ในทางพุทธธรรม ความสามัคคีนี้สอดคล้องกับหลักสมานัตตตา ในสังคหวัตถุ 4 ซึ่งหมายถึงการวางตนเสมอต้นเสมอปลายและการไม่ถือตัว โดยมองว่าทุกคนเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกัน พุทธธรรมเน้นย้ำว่าความสามัคคีที่แท้จริงต้องเกิดจากสามัคคีธรรม คือการยอมรับความแตกต่างหลากหลายและอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้สังคมประชาธิปไตยมีความมั่นคงและยั่งยืน หากขาดซึ่งภราดรภาพ

และความสามัคคีแล้ว ประชาธิปไตยย่อมกลายเป็นเพียงเวทีแห่งความขัดแย้งและการแก่งแย่งผลประโยชน์เท่านั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557)

4.2 การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Mutual Aid) หัวใจสำคัญของภราดรภาพคือการตระหนักถึงหน้าที่ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มิใช่การดำรงอยู่แบบตัวใครตัวมัน พุทธธรรมสอนให้มนุษย์ลดละความเห็นแก่ตัวผ่านหลัก ทาน (การให้) และ อุตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนสถานะจากปัจเจกบุคคลให้กลายเป็นพลเมืองที่มีจิตสาธารณะ การเกื้อกูลนี้ทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับทางสังคมช่วยลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรม การช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติผู้ตกทุกข์ได้ยากจึงไม่ใช่เพียงความสงสาร แต่เป็นหน้าที่ทางจริยธรรมของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ต้องการสร้างสังคมแห่งความเกื้อกูลและไม่ทอดทิ้งใครไว้ข้างหลัง (พระไพศาล วิสาโล, 2563)

4.3 ความเมตตาธรรม (Compassion) มิติที่ลึกซึ้งที่สุดของภราดรภาพคือ "ความเมตตาธรรม" ซึ่งมีรากฐานมาจากหลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) การมีเมตตาคือความปรารถนาดีและมองเพื่อนมนุษย์ในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทศนคตินี้ช่วยลดทอนความเกลียดชัง และความรุนแรงในสังคม โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความเห็นต่างทางการเมือง การนำความเมตตามาเป็นพื้นฐานของจิตใจพลเมืองจะช่วยสร้างอารยะประชาธิปไตย ที่สมาชิกในสังคมเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกันและกัน สื่อสารกันด้วยปิยวาจา และมุ่งแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ซึ่งถือเป็นหัวใจของการสร้างสันติสุขที่แท้จริง (วศิน อินทสระ, 2564)

หลักธรรมสนับสนุนกับระบอบประชาธิปไตย

ความสำคัญของหลักธรรมที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยนั้นเปรียบเสมือนรากฐานทางจิตวิญญาณที่ค้ำจุนโครงสร้างทางการเมืองให้ตั้งมั่นอยู่ได้ เพราะลำพังเพียงตัวบทกฎหมาย รัฐธรรมนูญ หรือกลไกการเลือกตั้ง เป็นเพียงรูปแบบภายนอกที่อาจถูกบิดเบือนได้หากผู้ใช้ขาดจริยธรรม การนำหลักธรรมาธิปไตยมาใช้นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการยกระดับประชาธิปไตยจากการเป็นเพียงการปกครองโดยเสียงข้างมาก (ซึ่งอาจกลายเป็นพวกมากลากไป) ให้กลายเป็นการปกครองที่ยึดถือความถูกต้องและความดีงาม เป็นใหญ่ กล่าวคือเสียงข้างมากนั้นต้องก่อปรด้วยเหตุผลและศีลธรรม การตัดสินใจทางการเมืองไม่ว่าจะในระดับรัฐสภาหรือการลงคะแนนเสียงของประชาชน จึงต้องมิใช่การทำเพื่อประโยชน์ส่วนตน (อัตตาธิปไตย) หรือไหลไปตามกระแสสังคมโดยขาดสติ (โลกาธิปไตย) แต่ต้องพิจารณาถึงประโยชน์สุขของมหาชนและความชอบธรรมตามหลักการเป็นที่ตั้ง ซึ่งสิ่งนี้จะสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับในกฎกติกาอย่างแท้จริง

ในมิติของการอยู่ร่วมกันและการแก้ไขความขัดแย้ง หลักธรรมะมีบทบาทสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมการเมืองแบบสมานฉันท์ โดยเฉพาะหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งเน้นเรื่องความสามัคคีและการประชุมหารือกันเนื่องในนิตย อันเป็นหัวใจของการทำงานในระบบรัฐสภา ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต้องการพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยสติปัญญา ไม่ใช่การใช้ความรุนแรงหรือกำลังเข้าหักหาญ หลักธรรมข้อนี้สอนให้สังคมเคารพในกติกา รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง และพร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (Rule of Law) ที่ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน นอกจากนี้ การมี พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ยังช่วยสร้าง ภราดรภาพ ให้เกิดขึ้นในสังคม ลดทอนความเกลียดชังทางการเมือง และช่วยให้ผู้คนยอมรับผลการตัดสินต่าง ๆ ด้วยใจที่เป็นกลาง (อุเบกขา) ไม่ปล่อยให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันสำคัญไม่ให้สังคมแตกแยกเมื่อมีความเห็นต่าง

จะเห็นได้ว่า ธรรมะเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำกับดูแลการใช้อำนาจและสิทธิเสรีภาพให้เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยผ่านการละเว้นอคติ 4 ได้แก่ ความลำเอียงเพราะรัก โกรธ กลัว หรือหลง ซึ่งเป็นสนิม

ร้ายที่กีดกร่อนความเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตย ผู้นำที่ปราศจากอคติจะบริหารงานด้วยความโปร่งใส ในขณะที่พลเมืองที่ปราศจากอคติก็จะใช้สิทธิเลือกตั้งด้วยปัญญา ไม่ตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนเชื่อ อีกทั้งการยึดมั่นในศีล ยังช่วยตีความขอบเขตของเสรีภาพได้อย่างชัดเจนว่า เสรีภาพที่แท้จริงต้องไม่ก้าวล่วงไปเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้อื่น ดังนั้น หลักธรรมะจึงไม่ใช่เรื่องล้าสมัยหรือแยกขาดจากการเมือง แต่เป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะทำให้ประชาธิปไตยนั้นเจริญงอกงาม เป็นระบอบที่นำมาซึ่งสันติสุขและประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชาชนทุกคนอย่างยั่งยืน ผู้เขียนได้สังเคราะห์พุทธธรรมที่สำคัญ ๆ มานำเสนอไว้ 2 หลักได้แก่ สาราณียธรรม 6 (ความสามัคคี) และ อปริหานิยธรรม 7 (การประชุม) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สาราณียธรรม 6 (ความสามัคคี) ในระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นั้น “กลไกการเมือง” (เช่น การเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญ หรือรัฐสภา) เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ สิ่งที่ขาดไม่ได้คือวัฒนธรรมทางการเมืองที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสามัคคีของคนในชาติ อย่างไรก็ตาม ความสามัคคีในระบอบประชาธิปไตยไม่ได้หมายถึงการคิดเหมือนกันทั้งหมด แต่หมายถึงการอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่าง หลักพุทธธรรมที่ชื่อว่าสาราณียธรรม 6 (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง) (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2560) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยประสานรอยร้าวและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคมประชาธิปไตยขับเคลื่อนไปได้ ความสำคัญของสาราณียธรรม 6 ต่อการพัฒนาประชาธิปไตย สามารถประยุกต์ใช้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย ได้ดังนี้

1.1 เมตตาทายกรรม ในทางประชาธิปไตย หมายถึง การแสดงออกทางกายที่เคารพในสิทธิ เสรีภาพ เนื้อตัวร่างกายของผู้อื่น การไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา และการเคารพกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

1.2 เมตตาวจีกรรม คือการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ในเวทีประชาธิปไตย การอภิปราย การแสดงความคิดเห็น หรือการเห็นต่าง ต้องกระทำด้วยเหตุผล ไม่ใช่ถ้อยคำสร้างความเกลียดชัง หรือบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร เพื่อทำลายฝ่ายตรงข้าม

1.3 เมตตา मनกรรม คือการมีทัศนคติที่ดี ปราศจากอคติต่อเพื่อนร่วมสังคม แม้จะมีความเชื่อทางการเมืองที่แตกต่างกัน การมองว่าผู้เห็นต่างไม่ใช่ ศัตรูแต่เป็นหุ้นส่วน ในการพัฒนาประเทศ คือวุฒิภาวะทางประชาธิปไตยที่สำคัญที่สุด

1.4 สาธารณโภคี หลักการนี้สะท้อนความเสมอภาคและเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การที่รัฐจัดสวัสดิการให้ประชาชนอย่างทั่วถึง และความโปร่งใสในการใช้งบประมาณแผ่นดิน ไม่มีการทุจริตคอร์รัปชัน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำอันเป็นบ่อนทำลายเสถียรภาพของประชาธิปไตย

1.5 สีสัมมัญญตา หมายถึง การมีความประพฤติเสมอภาคกัน ในทางรัฐศาสตร์คือ “หลักนิติธรรม” กล่าวคือ กฎหมายต้องบังคับใช้กับทุกคนอย่างเท่าเทียม ไม่มีการเลือกปฏิบัติ หรือ สองมาตรฐาน ความเสมอภาคภายใต้กฎหมายจะสร้างความเชื่อมั่นและความสงบสุขในสังคม

1.6 ทิฐุสัมมัญญตา นี่คือหัวใจของความสามัคคี คือการมีความเห็นชอบร่วมกันในหลักการพื้นฐาน แม้จะมีวิธีการต่างกันแต่เป้าหมายคือประโยชน์สุขของสังคม สอดคล้องกับหลักการยอมรับเสียงข้างมากแต่เคารพเสียงข้างน้อย และการหาฉันทมติในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ

สาราณียธรรม 6 มิใช่เพียงหลักธรรมสำหรับนักบวช แต่เป็นจริยธรรมสากลสำหรับการอยู่ร่วมกัน การพัฒนาประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงไม่อาจแยกขาดจากการสร้างวัฒนธรรมความสามัคคีตามหลักการนี้ได้ เมื่อสมาชิกในสังคมมีเมตตาต่อกันทางกาย วาจา ใจ เคารพกฎกติกาอย่างเสมอภาค และมีเป้าหมายเพื่อส่วนรวมร่วมกัน สังคมประชาธิปไตยที่สันติสุขและมั่นคงจึงจะบังเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ดังนั้นปัญหาความ

ขัดแย้งทางการเมืองไทยส่วนหนึ่งเกิดจากการขาด ทิฐีสัมมัญญตา และ สีสัมมัญญตา กล่าวคือ สังคมขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมและมีเป้าหมายทางการเมืองที่ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ดังที่ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2554) ได้วิเคราะห์ว่า สารานุกรม 6 เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี โดยเน้นย้ำว่าความสามัคคีไม่ได้หมายถึงการคิดเหมือนกันทั้งหมด แต่คือการบริหารจัดการความแตกต่างด้วยเมตตาธรรม นอกจากนี้ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2564) ยังได้เสนอว่าการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืนต้องอาศัยทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสารานุกรมทำหน้าที่เป็นกาวใจที่เชื่อมร้อยไว้ในสังคม โดยเฉพาะในข้อ สาธารณโภคี ที่เน้นย้ำเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งจะช่วยลดความตึงเครียดทางชนชั้นที่เป็นอุปสรรคต่อประชาธิปไตย

2. อปรีหานิยธรรม 7 (การประชุม) ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ระบอบประชาธิปไตยทั่วโลกและในสังคมไทยต่างเผชิญกับความท้าทาย ทั้งในแง่ของความขัดแย้งทางความคิดและการขาดเสถียรภาพ หลักพุทธธรรมเรื่องอปรีหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม เป็นธรรมสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่ออุดช่องโหว่และยกระดับประชาธิปไตยจากเพียงแค่รูปแบบ ไปสู่เนื้อหาสาระที่สมบูรณ์และยั่งยืน พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (2559) นอกจากนี้ อปรีหานิยธรรม 7 ยังให้ความสำคัญกับผู้นำที่มีคุณธรรม การเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้อื่น ตลอดจนการคุ้มครองผู้ทำคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม หลักการเหล่านี้ช่วยสร้างความไว้วางใจ ความเสมอภาค และความยุติธรรม อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่อย่างมั่นคง ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิยมหรือความขัดแย้งรุนแรง

2.1 หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ สอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (participatory democracy) การเปิดพื้นที่ให้มีการหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ ช่วยสร้างความโปร่งใส ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความชอบธรรมในการตัดสินใจสาธารณะ

2.2 พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ สะท้อนวินัยทางสังคมและความร่วมมือ (collective responsibility) ซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารจัดการประชาธิปไตยให้มีประสิทธิภาพ ลดการแตกแยก และเสริมสร้างความเป็นเอกภาพบนความหลากหลาย

2.3 ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว สอดคล้องกับหลักนิติธรรม การเคารพกติกา กฎหมาย และรัฐธรรมนูญ ทำให้ประชาธิปไตยดำเนินไปอย่างมั่นคง ไม่ขึ้นกับอำนาจตามอำเภอใจ

2.4 เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่หรือผู้นำที่มีคุณธรรม เชื่อมโยงกับภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม และการเมืองที่ยึดหลักจริยธรรม ผู้นำที่ได้รับความไว้วางใจจะช่วยสร้างศรัทธาและความร่วมมือจากประชาชน

2.5 ไม่ข่มเหงหรือเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ตรงกับหลักสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาค การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นฐานสำคัญของประชาธิปไตยที่แท้จริง

2.6 เคารพสถานที่และสถาบันอันเป็นที่เคารพของส่วนรวม สะท้อนการคุ้มครองสถาบันประชาธิปไตย และทรัพยากรสาธารณะ เพื่อความต่อเนื่องและเสถียรภาพของระบบการเมือง

2.7 อารักขาคู่ครองผู้ทรงคุณธรรมและผู้ทำประโยชน์แก่สังคม สอดคล้องกับการส่งเสริมพลเมืองคุณภาพ และการปกป้องผู้ทำประโยชน์สาธารณะ ซึ่งช่วยสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง

จะเห็นว่า อปรีหานิยธรรม 7 เน้นการมีส่วนร่วม ความสามัคคี การเคารพกติกา และความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับหลักการประชาธิปไตย การหมั่นประชุมปรึกษาหารือและการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างพร้อมเพรียง ช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วมของประชาชน ขณะเดียวกัน การยึดมั่นในกฎระเบียบและไม่ล้มล้างกติกาโดยพลการ ช่วยค้ำจุนหลักนิติธรรมและความเป็น

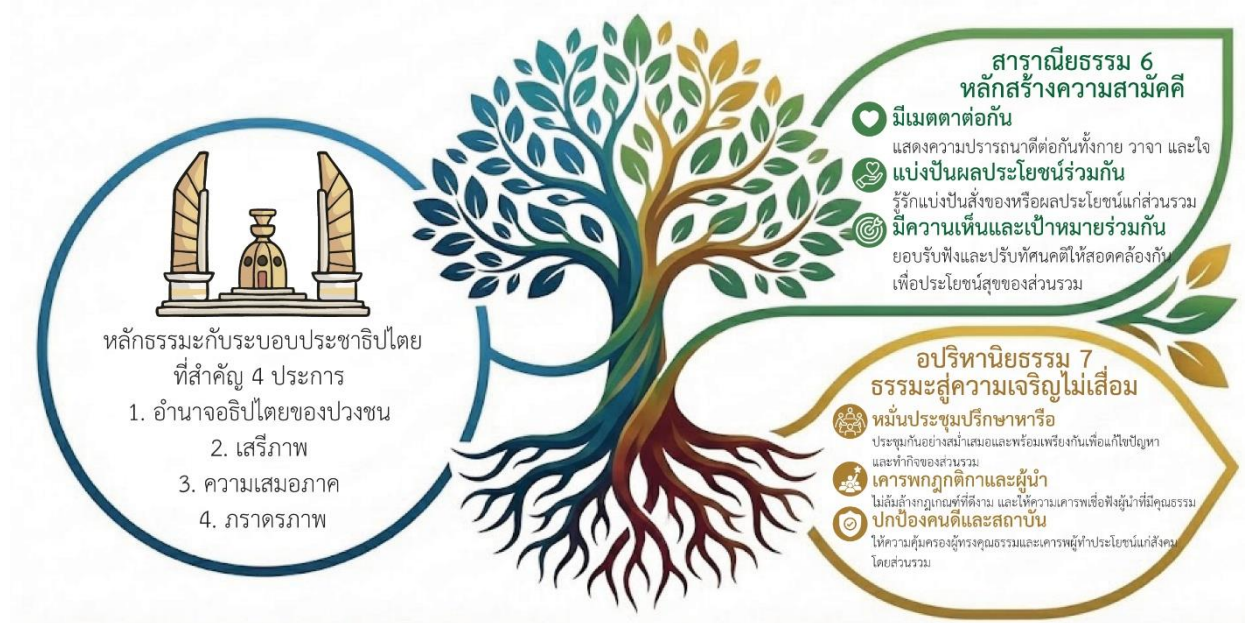
ธรรมในสังคม ผู้เขียนได้ศึกษาและเห็นความสำคัญของอปธานิธรรม 7 ต่อการพัฒนาประชาธิปไตย สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงได้ใน 3 มิติหลัก ดังนี้

1. มิติแห่งการมีส่วนร่วมและฉันทามติ ปรับใช้จากหลักข้อที่ 1 หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ และข้อที่ 2 พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม สะท้อนหัวใจสำคัญของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การประชุมมิใช่เพียงพิธีกรรม แต่คือกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตรวจสอบถ่วงดุล และหาทางออกร่วมกันโดยไม่ใช้ความรุนแรง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการรัฐสภาในปัจจุบัน การเน้นความพร้อมเพรียงยังช่วยสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่เคารพกติกาและมติส่วนรวม (พระพรหมบัณฑิต, 2559)

2. มิติแห่งนิติธรรมและนิติรัฐ ปรับใช้จากหลักข้อที่ 3 ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ และไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว คือรากฐานของหลักนิติธรรมที่เข้มแข็ง การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต้องยึดถือรัฐธรรมนูญและกฎหมายเป็นหลัก ไม่ใช่อำเภอใจของผู้มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลงกติกาเพื่อประโยชน์ส่วนตน การเคารพในกติกาเดิมที่ตกลงกันไว้ จะช่วยป้องกันวิกฤตความชอบธรรมทางการเมืองได้ (สมชาย วิชาศิลปกุล, 2564)

3. มิติแห่งสิทธิมนุษยชนและจริยธรรมสังคม ปรับใช้จากหลักข้อที่เหลือ ได้แก่ การเคารพผู้ใหญ่ (ข้อ 4) การไม่ข่มเหงสตรี (ข้อ 5) การเคารพขุนนิยสถาน/วัฒนธรรม (ข้อ 6) และการคุ้มครองสมณะผู้ทรงศีล (ข้อ 7) สะท้อนถึงการเคารพสิทธิมนุษยชน การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการดำรงไว้ซึ่งศีลธรรมอันดีประชาธิปไตยที่ปราศจากคุณธรรมกำกับมักนำไปสู่พวกมากลากไป แต่อปธานิธรรมเน้นย้ำว่า เสรีภาพต้องมาพร้อมกับการเคารพผู้อื่นและการรักษาจารีตที่ดีงามของสังคม

จากเนื้อหาและประเด็นที่เกี่ยวข้องจึงสามารถสังเคราะห์และบูรณาการหลักธรรมะกับระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญ 4 ประการ สาราณียธรรม 6 และ อปธานิธรรม 7 ดังภาพที่ 1 ข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 1 พุทธธรรมกับความเป็นพลเมือง: เส้นทางสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

สรุป

บทความนี้นำเสนอการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน โดยมีสมมติฐานสำคัญว่าถ้าเพียงกลไกทางโครงสร้างหรือกฎหมายไม่อาจสร้างประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้ หลักประชาธิปไตย 4 ประการ ได้แก่ อำนาจอธิปไตย เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง การพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืนต้องอาศัยคุณภาพของพลเมืองควบคู่กับโครงสร้างทางการเมืองเสรีภาพต้องกำกับด้วยปัญญาและความรับผิดชอบ (ธรรมาธิปไตย) มิใช่เสรีภาพตามอำเภอใจ ความเสมอภาคตั้งอยู่บนกฎแห่งกรรมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นำไปสู่หลักนิติธรรมและความยุติธรรมภราดรภาพสามารถเสริมสร้างได้ด้วยพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 เพื่อลดความขัดแย้งทางการเมือง หลักสารานิยธรรม 6 ยังช่วยสร้างวัฒนธรรมความสามัคคี การสื่อสารสร้างสรรค์ และการเคารพกติกายังมีหลักอปริหานิยธรรม 7 มาสนับสนุนการมีส่วนร่วม การประชุมอย่างสม่ำเสมอ และการยึดมั่นหลักนิติธรรม ดังนั้นการบูรณาการพุทธธรรมทำให้ประชาธิปไตยก้าวจากรูปแบบสู่วัฒนธรรมทางการเมืององค์ความรู้สำคัญคือการหล่อหลอมพลเมืองให้มีเหตุผล จิตสาธารณะ และปราศจากอคติ ข้อเสนอแนะคือควรบูรณาการหลักพุทธธรรมในหลักสูตรการศึกษาการพัฒนาผู้นำ และกิจกรรมพลเมืองเพื่อพัฒนาการศึกษาให้สร้างพลเมืองคุณภาพและเสริมสร้างประชาธิปไตยที่มั่นคง สันติ และยั่งยืน การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับวิถีประชาธิปไตยจึงเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับจากการปกครองโดยเสียงข้างมากเพียงอย่างเดียว ไปสู่การปกครองที่ยึดถือความถูกต้องดีงาม ซึ่งจะนำมาซึ่งสันติสุขและประโยชน์สุขของมหาชนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรณีฐะ ระงับทุกข์, (2563), ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยของไทย. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์*. 2 (1), 1-11
- คณะอนุกรรมการนโยบายการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี. (2554). *ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561*. สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2564). ปรัชญาการเมืองพุทธศาสนากับการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 17(1), 1-24.
- บุญอริ ยี่หมะ. (2564). *การเมืองการปกครองไทย (Thai Politics and Government)*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). *การสร้างความเป็นพลเมือง*. สถาบันสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2562). *หลักกฎหมายมหาชน: หลักนิติธรรมและหลักประชาธิปไตย*. วิญญูชน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย*. มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมวัชรบัณฑิต (สมจินต์ สมมาปญโญ). (2566). *พุทธธรรมกับสังคมประชาธิปไตย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). *ธรรมบุญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม (ฉบับปรับปรุง)*. (พิมพ์ครั้งที่ 206). โรงพิมพ์พระพุทธรูปของธรรมสภา.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2559). *พุทธวิธีบริหาร*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2560). *พุทธวิธีบริหารความขัดแย้ง*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2563). *ธรรมะกับประชาธิปไตย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูอุดมเจติยารักษ์. (2561). แนวคิดประชาธิปไตยแบบองค์รวม. *วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์*. 1(1), 37-52
- พระไพศาล วิสาโล. (2563). พุทธศาสนากับคุณค่าประชาธิปไตยในโลกสมัยใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 11(2), 45-62.
- พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, พระมหาจิรวัฒน์ กนตสีโล, และ พระมหานพพล กนตสีโล. (2564). มโนทัศน์เรื่องสิทธิเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*. 6(1), 71-87.
- พระมหานพพล กนตสีโล, พระมหาจิรวัฒน์ กนตสีโล, และ พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี. (2565). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคมในบริบทไทย. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 11(2), 35-48.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2554). *พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง*. 21 เซ็นจูรี.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก. หน้า 1-90.
- วศิน อินทสระ. (2564). *หลักธรรมกับการสร้างสรรค์สังคมสันติสุข*. ธรรมดาพับลิชชิง.
- ศรัญญ์กร สังข์สิงห์. (2567). การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตยของเยาวชนในจังหวัดนครปฐม. *วารสารวิชาการ รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*. (6)3, 217-229.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2563). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตย*. สถาบันพระปกเกล้า.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2564). *นิติธรรมกับประชาธิปไตยในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย*. ศูนย์วิจัยและพัฒนากฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2562). *สิทธิและเสรีภาพในการนับถือศาสนา*. สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2562). *ความเป็นพลเมืองในวิถีระบอบประชาธิปไตย*. สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (10 ธันวาคม 2565). *เสรีภาพในมุมมองพุทธปรัชญา*. ประชาไท. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2569, จาก <https://prachatai.com/journal/2022/12/101872>